

IŠ SURDEGIO PRAEITIES

Informacinis biuletenis bibliotekos skaitytojams * 2018 m. balandžio 30 d. * Nr. 4 *

Parengė Osvaldas Janonis

SURDEGIO IR JO APYLINKIŲ TAUTOSAKA

Juliaus Janonio motina Marija Janonienė Biržų apylinkėse užrašė tokį pasakojimą apie tai, kaip gudai (baltarusiai) ėjo melstis į Surdegį: „Kai gudai eina ant Surdegį melst. Vieną kartą ėjo pulkas gudų. Vienai gudei sutrūko šerštike šniūrelis. Ji graibo linų pluoštus, kur ant krūmų užsikabinę. Kol ji pasitaisė ryšį, kiti jau nuėjo toli. Pasigadijo, važiavo razbainykai. Ir paėmė ją, nuvežė ant savo namus. Tenai ją saugo, kad ji neišbėgtų. Ji iš karto labai smūtni buvo, bet potam mato, kad nieko nepadeda jos smūtnybė – pradėjo būt linksmi. Pradėjo jos nebesaugot. Vieną kartą jie visi išėjo tuoj nuo ryto. Jinai apsivilkio blogas drapanas. Ir ji jau buvo užtikėta, kad jai palikdavo visus raktus, kur buvo pinigai. Jinai pasikišė už lopinių pinigų ir išbėgo iš tų namų. Nu ji bėgt, nu ji bėgt, kiek tik gali! Nubėgo – tam mieste jos nieks nepažino, kol ji su tokiais ryzais apsikarsčius. Jos vyras jau kitą sukalbėjo pačią. Jos vyras smūtnus, o sūnus vėl smūtnesnis. Buvo daug svečių susirinkę jo namuos, ir ji įėjo. Jos nieks nepažino. Visi svečiai bagaslovija tą namų gaspadorių, kožnas kitaip. Prieina ir toj ubagė bagaslovyt. Ji teip bagaslovija, kad dievas duotų tamsiam debesiui nueit ir užtekėtų skaisti saulelė. Nė vienas negalėjo suprast tos jos mįslės. Visi išėjo – ji pradėjo pasisakyt, kaip jai buvo nusidavę. Tie labai apsidžiaugė. Teip išsipildė jos bagslavenstva, kad po apsiniaukimo saulė užtekėjo“.

Tarpukariu Ramygalos ir Krekenavos gyventojai esant blogam orui sakydavo: „Tikriausiai šiandien popas Surdegyje pasikorė“ (aliuzija į Surdegio Šventosios Dvasios vienuolyno vyresniojo Serafimo savižudybę 1890 metais). Naumiestyje susipykę kaimynai vienas kitam grasindavo: „Paaukosiu Surdegio vienuolynu. Kad tave liga sutrauktų“.

Surdegio apylinkių vietovardžiai buvo užrašyti 1935 (Beržynėlis, Duburys, Leibučiai, Pridotkėlių pievos, Leibynės pieva ir ariamoji žemė, Malkakirtės raistas, Pridotkų ariamoji žemė), Stovynės miškas, Surdegio geležinkelio stotis, Šlapių ariamoji žemė ir pieva).

Surdegio ir Papilių tautosaka buvo užrašyta 1984 07 09–20 Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakinės ekspedicijos į Troškūnus ir jo apylinkes metu. Joje dalyvavo 15 tautosakos rinkėjų ir 13 Vilniaus pedagoginio instituto I kurso studentų. Iš viso buvo užrašyta apie 1 100 lietuvių liaudies dainų, 900 pasakų, sakmių, anekdotų, 1 400 smulkiosios tautosakos kūrinėlių (iš viso apie 3 500 vienetų). Ekspedicijos viršininkas – Norbertas Vėlius. E. Pajuodienės, Liudviko Juozapavičiaus, S. Kasačiūnienės, Julijos Kildienės, Prano Jakšto, E. Saladžiuvienės, A. Slučkienės, M. Švilpienės, B. Užusienienės, J. Virbalo, M. Vizbarienės (visi iš Surdegio), Kumštienės, Lapeikio, Šilaikienės (iš Papilių) pateikta tautosaka saugojama Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto J. Slučkaitės ir N. Zdanuskaitės tautosakos rinkinyje (katalogo nr. 5355). Umėnuose užrašyta tautosaka saugoma N. Vėliaus rinkinyje nr. 5345 (mokytojos Onos Bartulytės poezijos albumėlio išrašai), G. Šapranuskaitės ir S. Bubinaitės tautosakos rinkinyje nr. 5360 (pateikėjai Ona Bartulytė-Valiaugienė ir kiti).

SURDEGIO TOLSTOJININKAI

Tolstojizmas – tai religinis-etinis visuomeninis judėjimas Rusijoje XIX a. pab.–XX a. pradžioje. Atsirado rašytojo Levo Tolstojaus religinio-filosofinio mokymo įtakoje. Pagrindiniais jo principais buvo: *nesipriešinimas blogiui jėga, atleidimas, visuotinė meilė ir dvasinis asmenybės tobulinimas*. Toliausiai tolstojystės keliu Lietuvoje buvo pažengęs Surdegyje trumpai mokytojavęs Balys Dūda. Jis mėgino suburti „humanistų kuopą“, kuri atsisakytų nuosavybės ir įsikurtų komunoj – gyventų dirbdami žemę

ir leistų Tolstojaus raštus. 1921 jis nusižiūrėjo Dabužių dvarą, jau buvo sutvarkęs dokumentus. Kai entuziastai ketino persikelti į išsigytą dvarą, apylinkėj pasklido kalbos, esą bolševikai tveria kolchozą. Buvo padaryta krata. Tarp vieno iš būsimų komunistų popierių rastas *Gumanistų kuopos įstatų svarstymas*. Pirmasis žodis perskaitytas kaip „komunistų“ ir padarytos atitinkamos išvados: areštuoti trys broliai Dūdos, dvi seserys Garbauskaitės, brolis ir sesuo Jėčiai. Ir tik teisme pavyko įrodyti, kad buvęs užrašytas žodis „humanistų“...

Antanas Pajuodis su žmona ir sūnumi būsimuoju profesoriumi Arvydu

Su Dūda artimai bendravo surdegietis tolstojininkas surdegietis ūkininkas ir verslininkas (prekybininkas), Antanas Pajuodis (Liudviko sūnus). Jis gimė 1896 metų lapkričio 14 dieną Surdegyje.. Gausios šeimos (10 vaikų) vyriausias vaikas. Baigė Surdegio cerkvės parapiinę mokyklą. Vėliau privačiai mokydamasis įgijo dviejų gimnazijos klasių išsilavinimą. 1920 pašauktas į kariuomenę, dėl savo pacifistinių įsitikinimų atsisakė tarnauti bei duoti priesaiką. Dėl to buvo suimtas ir Kariuomenės teismo nuteistas 10 m. sunkiųjų darbų kalėjimo atimant pilietines teises. Keletą dienų laikytas Kupiškio kalėjime, vėliau perkeltas į Panevėžio apskrities kalėjimą, o iš jo – į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą. 1921 amnestuotas, grįžo į tėvų ūkį ir jame dirbo. Anksti (1924) mirus tėvams, teko prisiimti atsakomybę už ūkio tvarkymą ir gausios šeimos priežiūrą bei išlaikymą. Aktyviai dalyvavo Surdegio visuomeniniame gyvenime. Buvo Ūkininkų sąjungos Surdegio skyriaus valdybos vicepirmininkas (1924), Surdegio žemės ūkio draugijos valdybos narys (1927), pirmininkas (1929), Lietuvos centralinės galvijų kontrolės sąjungos Surdegio skyriaus vienas iš steigėjų, pirmininkas (1927), Surdegio pieno perdirbimo bendrovės valdybos narys, kasininkas (1931–1935). 1926 pradėjo dirbti Surdegio žemės ūkio draugijos krautuvėlės vedėju. 1930 ją likvidavus ir nepavykus įsidarbinti Subačiaus kooperatyvo parduotuvėje, Surdegyje įsteigė nedidelę įv. prekių parduotuvę. 1936 persikėlė į Panevėžį, kur įkūrė manufaktūros (audinių ir drabužių) parduotuvę, kuri, konkuruodama su žydų įmonėmis, sėkmingai plėtojo savo veiklą. Lietuvos verslininkų sąjungos Panevėžio skyriaus valdybos vicepirmininkas (1937), sekretorius (1938), pirmininkas (1939). Sovietų Sąjungai 1940 okupavus Lietuvą A. Pajuodžio prekybos įmonė buvo nacionalizuota. 1941 pr. pradėjo dirbti Subačiaus kooperatyvo reikalų vedėju, vėliau – prekių žinovu. Vokiečių okupacijos metais dirbo valstybinės prekybos org-jos Li-Mi-Pa (Lietuvos miestų prekyba) Panevėžio skyriuje prekių žinovu. 1944 pab.– 1945 pr. dirbo Panevėžio miškų kombinate statistiku, vėliau – Panevėžio miškų pramonės ūkio darbininkų aprūpinimo skyriaus viršininku. 1949 organizaciją likvidavus persikėlė į Vilnių. Trumpai (apie 1,5 metų) dirbo Daugiaverslės (artelių) sąjungos parduotuvės vedėju, vėliau – nuo 1952 metų iki išėjimo į pensiją (1959) – Vilniaus viešosios bibliotekos ūkvedžiu, bibliotekiniu techniku. Mirė 1986 metais (palaidotas Vilniaus Rokantiškių kapinėse).